УДК 338.2; JEL classification: O 13; Q 18; E 22
DOI: https://doi.org/10.36887/2415-8453-2025-1-67

Джангіров Олександр Геннадійович,
здобувач освітнього ступеня доктор філософії,
Полтавський державний аграрний університет

Dzhanhirov Oleksandr Hennadiiovych,
PhD student, Poltava State Agrarian University,
https://orcid.org/0009-0009-8355-938X

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ КЛАСТЕРНИХ УТВОРЕНЬ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ
THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF INVESTMENT PROVISION OF THE DEVELOPMENT OF CLUSTER FORMATIONS IN THE AGRICULTURAL SECTOR

Джангіров О. Г. Теоретико-методологічні аспекти інвестиційного забезпечення розвитку кластерних утворень в аграрному секторі. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2025. Том 10. № 1. С. 390 – 394.

Dzhanhirov O. Theoretical and methodological aspects of investment provision of developing cluster formations in the agricultural sector. *Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology*. 2025. Volume 10. № 1, pp. 390 – 394.

У статті досліджено теоретико-методологічні аспекти інвестиційного забезпечення розвитку кластерних утворень в аграрному секторі України. Визначено, що в умовах глобалізації та посилення конкуренції ефективне інвестиційне забезпечення є ключовим фактором підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору та забезпечення сталого розвитку сільських територій. У статті досліджено сучасний стан розвитку кластерних ініціатив в аграрному секторі України, виявлено основні проблеми та перспективи їх розвитку. Вивчено досвід країн Європейського Союзу щодо стимулювання кластерних утворень в аграрному виробництві та їх вплив на диверсифікацію економіки моноспеціалізованих регіонів. На основі аналізу даних Європейської кластерної платформи співпраці оцінено індекс зрілості кластерної політики України та визначено ключові фактори, що впливають на її розвиток. Обґрунтовано, що основними джерелами фінансування кластерних утворень в аграрному секторі, включаючи бюджетне фінансування, банківське кредитування, приватні інвестиції, фінансові ресурси учасників кластеру, міжнародну технічну допомогу та альтернативні джерела, такі як краудфандинг та емісія цінних паперів. Виявлено, що ключовою проблемою є відсутність спеціалізованої, цілеспрямованої стратегії розвитку кластерної політики, що призводить до фрагментарного підходу до розвитку кластерних утворень, а також недостатня узгодженість політик та відсутність ефективних механізмів моніторингу та оцінки. Проте, фінансова децентралізація та міжнародна підтримка, зокрема через інструмент Ukraine Facility, відкривають нові можливості для залучення інвестицій в аграрний сектор. Досліджено, що використання проєктного підходу до фінансування, а також активне залучення малого та середнього підприємництва до міжнародної співпраці та інноваційних проєктів, може сприяти створенню ефективної кластерної політики. Враховуючи досвід країн ЄС та використовуючи наявні інструменти підтримки, Україна має потенціал для стимулювання інвестицій та забезпечення сталого розвитку аграрних кластерів.
Ключові слова: *аграрний сектор, кластерні утворення, інтегровані структури, інвестиційне забезпечення, державна підтримка, фінансування, конкурентоспроможність, сталий розвиток, інновації, Ukraine Facility, фінансова децентралізація, мале та середнє підприємництво.*

This article explores the theoretical and methodological aspects of investment support for the development of cluster formations in the agricultural sector of Ukraine. It is determined that in the context of globalization and increasing competition, adequate investment support is a key factor in improving the farm sector's competitiveness and ensuring the sustainable development of rural areas. The article examines the current state of development of cluster initiatives in the agricultural sector of Ukraine and identifies the main problems and prospects for their development. The experience of the European Union countries in stimulating cluster formations in farm production and their impact on the diversification of the economy of mono-specialized regions is studied. Based on the analysis of data from the European Cluster Collaboration Platform, the index of maturity of Ukraine's cluster policy is assessed, and the key factors influencing its development are determined. It is substantiated that the primary sources of financing cluster formations in the agricultural sector include budget financing, bank lending, private investment, financial resources of cluster participants, international technical assistance, and alternative sources, such as crowdfunding and the issuance of securities. It is revealed that the key problem is the lack of a specialized, targeted strategy for the development of cluster policy, which leads to a fragmented approach to the development of cluster formations, as well as insufficient policy coherence and the lack of effective monitoring and evaluation mechanisms. However, financial decentralization and international support through the Ukraine Facility instrument have opened new opportunities for attracting investment in the agricultural sector. It is studied that the use of a project approach to financing and the active involvement of small and medium-sized enterprises in international cooperation and innovation projects can contribute to creating an effective cluster policy. Considering the experience of EU countries and using the available support tools, Ukraine has the potential to stimulate investment and ensure the sustainable development of agricultural clusters.
Keywords: *agricultural sector, cluster formations, integrated structures, investment support, state support, financing, competitiveness, sustainable development, innovation, Ukraine Facility, financial decentralization, small and medium-sized businesses.*

Вступ

В умовах глобалізації та посилення конкуренції в аграрному секторі, ефективне інвестиційне забезпечення стає ключовим фактором підвищення його конкурентоспроможності та забезпечення сталого розвитку сільських територій. Однак, попри значний потенціал, аграрний сектор України стикається з низкою проблем, пов'язаних з недостатнім обсягом та неефективним використанням

© Джангіров Олександр Геннадійович, 2025

інвестиційних ресурсів. Наявні моделі інвестування не завжди відповідають сучасним викликам та потребам аграрного сектору, що зумовлює необхідність пошуку нових, більш ефективних підходів до залучення та використання інвестиційних ресурсів. Одним з перспективних напрямів розв'язання цієї проблеми є розвиток кластерних утворень, які мають сприяти концентрації ресурсів, посиленню кооперації між учасниками та стимулюванню інновацій. Необхідно зазначити, що кластерні ініціативи є визнаним інструментом підтримки розвитку аграрного сектору в багатьох розвинених країнах світу. Зокрема, у країнах Європи, США, Канаді, Австралії, Бразилії, Аргентині, Нідерландах, Данії, Польщі, Швеції, Італії, Португалії та інших, кластери відіграють ключову роль у підвищенні конкурентоспроможності аграрної галузі, в тому числі через залучення та ефективне використання інвестицій. Досвід цих країн показує, що в рамках кластерів учасники виробничо-збутового ланцюжка, взаємодіючи з суміжними галузями та іншими учасниками, демонструють вищу інноваційність та успішність, а також мають кращі можливості для залучення інвестицій, порівняно з іншими підходами до розвитку галузі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій з теоретико-методологічних аспектів інвестиційного забезпечення розвитку кластерних утворень в аграрному секторі виявив наростальний інтерес до цієї проблематики, особливо в контексті сучасних викликів глобалізації та посилення конкуренції. Дослідження, що стосуються формування та розвитку кластерів в галузі сільського господарства, на сьогодні є досить актуальними. Зокрема, Л. М. Васильєва [3] досліджує вплив кластера на підвищення конкурентоспроможності аграрного сектора економіки. Кропивко М. Ф., Ковальова О. В., Лупенко Ю. О., Соколюк С. Ю., Олійник О. В. [6; 16; 10] досліджують сутність кластерної інтегрованої структури та ефективність її функціонування в аграрному секторі економіки. Власні роботи такі науковці, як Аранчій В. І., Зоря О. П., Галінська Т. С, Голбан Т. Т., Медвідь В. Ю., Давиденко Н. та інш. [1; 4; 8] присвятили дослідженню інституційного забезпечення формування та розвитку кластерних формувань в Україні.

Попри наявність достатньої кількості наукових досліджень, і досі не сформований цілісний механізм формування та розвитку кластерної політики, зокрема в галузі сільського господарства України, не сформоване ефективне інституційне середовище, визначені механізми фінансового забезпечення, а тому поглиблені дослідження в зазначеному напрямку є актуальними.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження теоретико-методологічних аспектів інвестиційного забезпечення розвитку кластерних утворень в аграрному секторі.

Виклад основного матеріалу дослідження

В умовах сучасних економічних викликів, для України вкрай актуальним є впровадження ефективних механізмів державної підтримки кластерних структур в аграрному секторі, що, за твердженням Л. Васильєвої та Я. Сидорова [3; 15], є одним з ключових інструментів стимулювання кластеризації. Фінансове забезпечення, включаючи гранти, субсидії та пільгове кредитування, відіграє вирішальну роль у покритті початкових витрат, оновленні матеріально-технічної бази та впровадженні інновацій. Водночас інформаційно-консультаційна підтримка, яку пропонує місцева влада, сприяє налагодженню партнерських зв'язків та формуванню довіри між стейкхолдерами, що, за словами О. Олійник [10, с. 64–65], є необхідною умовою для успішного розвитку кластерних ініціатив. Крім того, удосконалення нормативно-правової бази, включаючи спрощення дозвільних та реєстраційних процедур, а також надання податкових пільг, є стратегічним кроком, що підтверджується досвідом Польщі [4, с. 304]. Отже, комплексний підхід, що поєднує фінансову, інформаційну та інституційну підтримку, є необхідним для формування та ефективного функціонування кластерів в аграрному секторі України [7; 9].

Фінансове забезпечення кластерних утворень в аграрному секторі є багатогранним процесом, що потребує залучення різноманітних джерел фінансування. До основних каналів фінансування належить бюджетне фінансування, де державні та місцеві бюджети відіграють ключову роль у формуванні базової інфраструктури кластерів, підтримці кластерних ініціатив та стимулюванні науково-дослідних робіт. Банківське кредитування забезпечує поточну діяльність учасників кластера та надає ресурси для реалізації інвестиційних проєктів. Приватні інвестиції, включаючи венчурне фінансування та прямі іноземні інвестиції, сприяють розвитку інноваційних стартапів та провідних підприємств. Фінансові ресурси учасників кластера, такі як реінвестування прибутку та кооперативне фінансування, забезпечують стійкий розвиток кластерної інфраструктури. Міжнародна технічна допомога у вигляді грантів та програм підтримки експорту розширює можливості кластерних утворень в аграрному секторі. Альтернативні джерела, такі як краудфандинг та емісія цінних паперів, дозволяють залучити додатковий капітал для розвитку кластерів [7].

Необхідно зазначити, що досвід країн Європейського Союзу свідчить про те, що правильно стимульовані кластерні утворення у сфері аграрного виробництва можуть диверсифікувати економіку моноспеціалізованих регіонів (територій) і значно підвищити її стійкість.

За даними Європейської кластерної платформи співпраці [5], індекс зрілості кластерної політики України (табл. 1) визначається на основі комплексної оцінки, що включає чотири ключові фактори. Першим фактором є сфера реалізації політики, яка відображає наявність спеціалізованої кластерної політики (2 бали) або її інтеграцію в ширші політичні рамки (1 бал). Тобто цей показник вимірює, чи має країна окрему стратегію розвитку кластерів, або ж підтримка кластерів здійснюється через загальні економічні програми.

Другим фактором виступає узгодженість кластерних політик, що оцінює тривалість та стабільність реалізації кластерних ініціатив: 0 балів присвоюється за відсутність таких політик, 1 бал – за досвід менш як 10 років або понад 10 років з перервами, та 2 бали – за безперервну реалізацію понад 10 років. Тобто, фактично цей показник відображає, наскільки послідовно та довгостроково країна підтримує розвиток кластерів. Третім фактором є підтвердження ефективності виконання, що визначається наявністю та якістю механізмів моніторингу та оцінки кластерної політики: 0 балів – за їх відсутність, 0,5 бала – за оцінку минулих або поточних політик, та 1 бал – за наявність попередніх оцінок. Тобто цей показник вимірює, наскільки ретельно країна аналізує результати своїх кластерних програм та коригує їх у разі потреби.

Таблиця 1. Індекс зрілості кластерної політики України, 2020 р.

Фактор	Україна	Максимально можливе значення
Сфера дії політики	1	2
Узгодженість кластерних політик	0	2
Підтвердження ефективності виконання	0	1
Інструменти	2	2

Джерело: складно автором за даними [5].

Нарешті, четвертий фактор – інструменти, що відображає наявність та різноманітність інструментів підтримки кластерів, включаючи фінансове забезпечення, інформаційну та інституційну підтримку, технічну допомогу тощо. При чому, інструменти оцінюються в 1 бал за кожен тип наявного інструменту підтримки (фінансового або технічного). Таким чином, загальний бал відображає рівень розвитку кластерної політики країни (рис. 1).

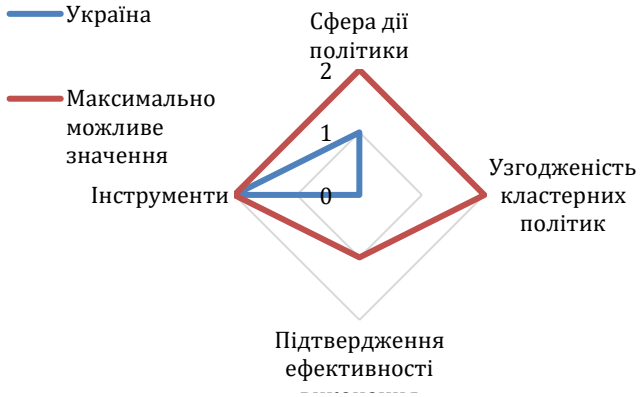

Рис. 1. Рівень зрілості кластерної політики України, 2020 р. *Джерело: складно автором за даними [5]*

Таким чином, ключовою проблемою до 2020 року в Україні була відсутність спеціалізованої, цілеспрямованої стратегії розвитку кластерної політики, що призводила до фрагментарного підходу розвитку кластерних утворень у рамках ширших державних, регіональних або галузевих (економічних) програм. Це стало наслідком історично сформованої моделі державної підтримки промисловості в Україні, що базувалася на секторально-галузевому принципі. Така політика призвела до низки негативних наслідків, які сьогодні суттєво обмежують потенціал розвитку кластерних ініціатив, зокрема в аграрній сфері. Така політика сприяла поглибленню галузево-регіональної поляризації промислового виробництва, консервації сировинної орієнтації економіки, гальмуванню розвитку системи комерціалізації інновацій, розриву між фундаментальними науковими дослідженнями та потребами промисловості, а також низькому рівню інтеграції всіх цільових груп у ланцюгах створення доданої вартості [5].

Недостатня узгодженість та відсутність механізмів оцінки ефективності свідчать про те, що кластерні ініціативи не мали належного стратегічного та аналітичного супроводу. Водночас можливість застосування інструментів підтримки кластерів вказує на потенціал для їх розвитку, який може бути реалізований за умови розробки чіткої стратегії та впровадження ефективних механізмів моніторингу та оцінки. У 2022 році експертами у робочій групі на платформі Industry 4 Ukraine за участю Українського кластерного альянсу було презентовано Проєкт національної програми кластерного розвитку до 2027 р. Проте, досі цей концептуальний документ залишається на стадії обговорення та узгодження [13].

Потенціал застосування фінансових інструментів підтримки розвитку кластерів узгоджується з результатами загальноєвропейського дослідження, проведеного у 2018 році, яке охопило 29 кластерних програм. Згідно з цим дослідженням, основні зусилля спрямовані на підтримку участі малих та середніх підприємств (МСП), розвиток міжнародної та кроссекторної співпраці, фінансування науково-дослідних проєктів та ефективне управління кластерами. При цьому, 28 з 30 державних та 16 регіональних програм надають фінансування кластерних організацій (рис. 2).

Також необхідно зазначити, що специфіка джерел фінансування кластерів залежить від видового різновиду кластера, його фінансового стану, структури управління, кількості учасників, організаційно-правової форми тощо.

Необхідним стає зазначити, що фінансова децентралізація в Україні відкрила нові можливості для залучення бюджетних ресурсів на розвиток кластерних ініціатив на рівні громад та регіонів. Проєктний підхід до використання цих ресурсів стає ключовим інструментом для стимулювання створення та розвитку кластерів, а також реалізації кластерних проєктів, зокрема в аграрній сфері. Це дозволяє громадам та регіонам активно залучати фінансування для підтримки місцевих економічних ініціатив, сприяючи тим самим їхньому сталому розвитку.

Зокрема, інструмент Ukraine Facility, запроваджений Європейським Союзом на період 2024-2027 р. [12], відіграє ключову роль у стимулюванні розвитку аграрного сектору економіки України.

Завдяки виділенню 50 мільярдів євро, програма забезпечує комплексний підхід до підтримки аграрного сектору економіки, включаючи фінансування державного бюджету для реалізації інфраструктурних та науково-дослідних проєктів, стимулювання інвестицій для залучення вітчизняного та іноземного капіталу, а також надання технічної допомоги для підвищення ефективності управління. Інвестиційний фонд обсягом 6,97 мільярда євро, створений як спеціальний інструмент, спрямований на стимулювання залучення інвестицій у пріоритетні сектори економіки України.

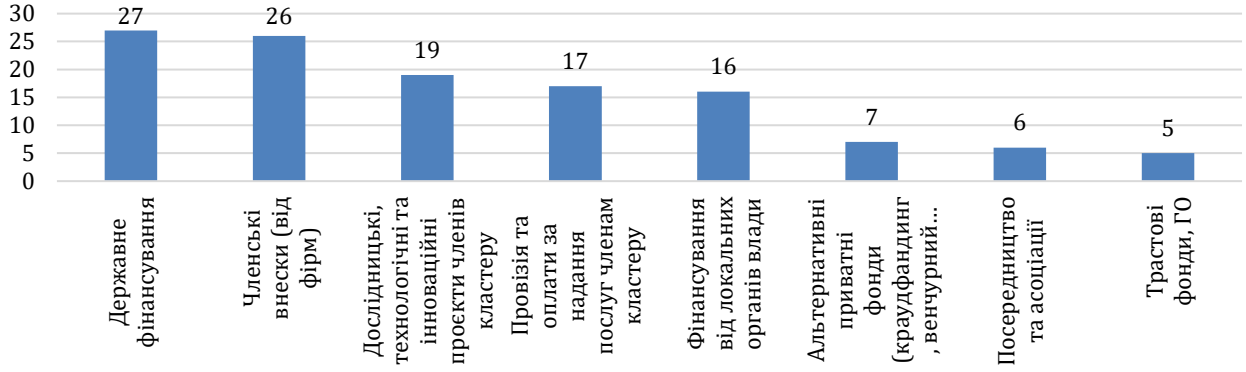

Рис. 2. Джерела фінансування кластерів. *Джерело: складно автором за даними [5; 13].*

Фінансування, що надається через Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) та інші міжнародні фінансові інституції, доступне для українських приватних та державних компаній. Цей інструмент має на меті активізувати інвестиційну діяльність, підтримуючи розвиток ключових галузей та сприяючи економічному зростанню країни.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Таким чином, проведене дослідження виявило, що ключовою проблемою інвестиційного забезпечення розвитку кластерних утворень в аграрному секторі України є відсутність спеціалізованої, цілеспрямованої стратегії кластерної політики. Це призводить до фрагментарного підходу, який обмежує потенціал кластерів в умовах глобалізації та посилення конкуренції. Попри наявність інструментів підтримки, недостатня узгодженість політик та відсутність ефективних механізмів моніторингу та оцінки ускладнюють реалізацію кластерних ініціатив. Водночас аналітичне узагальнення показало, що фінансова децентралізація та міжнародна підтримка, зокрема через інструмент Ukraine Facility, відкривають нові можливості для залучення інвестицій в аграрний сектор. Використання проєктного підходу до фінансування, а також активне залучення МСП до міжнародної співпраці та інноваційних проєктів, може сприяти створенню ефективної кластерної політики. Враховуючи досвід країн ЄС та використовуючи наявні інструменти підтримки, Україна має потенціал для стимулювання інвестицій та забезпечення сталого розвитку аграрних кластерів.

Література

1. Аранчій В. І., Зоря О. П., Галінська Т. С., Голбан Т. Т. Інституційні засади формування інвестиційно-інноваційних кластерів в аграрному секторі. *Український журнал прикладної економіки*. 2019. Том 4. № 2. С. 17–23. URL: http://ujae.org.ua/wp-content/uploads/2019/11/ujae_2019_r02_a02.pdf.
2. Банера Н. П., Гречух Р. А., Мотиль Т. Н. Кластери в аграрній економіці потенціал: напрямки зниження фінансових ризиків. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична.* 2023. Вип. 37. С. 41-47. DOI: http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7906887.
3. Васільєва Л. М. Теоретико-прикладне трактування ролі кластера як інструменту підвищення конкурентоспроможності аграрного сектора економіки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 23. С. 119–121.
4. Давиденко Н., Скрипник Г., Буряк А., Буряк І. Фінансове забезпечення розвитку кластерів в Україні: проблеми та перспективи. *Збірник наукових праць Державного податкового університету: Електронне наукове видання.* 2023. № 2. DOI: https://doi.org/10.33244/2617-5940.2.2023.39-61.
5. Європейська кластерна платформа співпраці. URL: https://www.clustercollaboration.eu/.
6. Лупенко Ю., Кропивко М. Проаналізуємо кластерні моделі організації агропродуктового виробництва. *Зерно і хліб*. 2013. No4. С. 30–32.
7. Мазний О., Ковбаса О. Аспекти формування та розвитку кластерів в галузі сільського господарства України. *Київський економічний науковий журнал*, 2024. № 4, С. 150-156. DOI: https://doi.org/10.32782/2786-765X/2024-4-21.
8. Медвідь В. Ю. Пасічний О. К. Кластерізація та поляризація малого підприємництва як запорука підвищення його конкурентоспроможності в економічному просторі територіальних громад. *Актуальні проблеми економіки.* 2023. № 12 (270). С. 15-22. DOI: 10.32752/1993-6788-2023-1-270-15-22.
9. Медвідь В. Ю., Бузовська І. Є. Системний підхід щодо визначення змістовних складників конкурентних переваг аграрного сектору економіки в умовах глобалізаційних викликів. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2019. Т. 30 (69). № 3, С. 45-53.
10. Олійник О. В., Сідельнікова І. В.. Особливості формування і розвитку кластерних структур в аграрному секторі національної економіки. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*. 2016. Вип. 16. С. 54–65.
11. Пахомова А. О. Правові засади розвитку кластерних формувань в аграрній сфері. *Правова позиція*. 2019. № 1 (22). С. 37–43. DOI: https://doi.org/10.32836/2521-6473-2019-1-37-43.
12. Програма підтримки економіки. План для реалізації Ukraine Facility. URL: https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/.

13. Проєкт національної програми кластерного розвитку до 2027 року. URL: https://mautic.appau.org.ua/asset/166:proekt-nacprogrami-klasternogo-rozvitku-do-2025-v1pdf.
14. Ринейська Л. С. Кластери у сучасній глобальній економіці. *Ефективна економіка.* 2016. № 5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4971.
15. Сидоров Я. Державна політика розвитку кластерів як складова частина формування інноваційної моделі сільського господарства: аграрно-правовий погляд. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С. 115–120.
16. Соколюк С. Ю. Кластерна парадигма інноваційного розвитку аграрного сектору. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2019. № 24 (3). С. 82–86.
17. Федорчук О. М., Петренко В. С., Карнаушенко А. С. Агропромислові кластери: проблеми, переваги та перспективи. *Проблеми системного підходу в економіці.* Вип. № 4(78). 2020. DOI: https://doi.org/10.32782/2520-2200/2020-4-9.

References

1. Aranchii, V. I., Zoria, O. P., Galinska, T. S., & Holban, T. T. (2019). Instytutsiini zasady formuvannia inwestytsiino-innovatsiinykh klasteriv v ahrarnomu sektori [Institutional foundations for forming investment-innovative clusters in the agricultural sector]. Ukrainskyi zhurnal prykkladnoi ekonomiky, vol. 4, no. 2, pp. 17–23. Available at: http://ujae.org.ua/wp-content/uploads/2019/11/ujae_2019_r02_a02.pdf.
2. Banera, N. P., Hrechukh, R. A., & Motyl, T. N. (2023). Klastery v ahrarnii ekonomitsi potentsial: napriamky znyzhennia finansovykh ryzykiv [Clusters in agricultural economy: Potential and ways to reduce financial risks]. Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava. Seriia ekonomichna. Seriia yurydychna, no. 37, pp. 41–47. DOI: http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7906887.
3. Vasilieva, L. M. (2011). Teoretyko-prykladne traktuvannia roli klastera yak instrumentu pidvyshchennia konkurentospromozhnosti ahrarnoho sektora ekonomiky [Theoretical and practical interpretation of the role of clusters as a tool to increase the competitiveness of the agricultural sector]. Investytsii: praktyka ta dosvid, no. 23, pp. 119–121.
4. Davydenko, N., Skrypnyk, H., Buriak, A., & Buriak, I. (2023). Finansove zabezpechennia rozvytku klasteriv v Ukraini: problemy ta perspektyvy [Financial support for cluster development in Ukraine: Problems and prospects]. Zbirnyk naukovykh prats Derzhavnoho podatkovoho universytetu: Elektronne naukove vydannia, no. 2. DOI: https://doi.org/10.33244/2617-5940.2.2023.39-61.
5. Yevropeiska klasterna platforma spivpratsi [European Cluster Collaboration Platform]. Available at: https://www.clustercollaboration.eu/.
6. Lupenko, Yu., & Kropyvko, M. (2013). Proanalizuiemo klasterni modeli orhanizatsii ahroproduktoho vyrobnytstva [Analyzing cluster models for agro-industrial production organization]. Zerno i khlib, no. 4, pp. 30–32.
7. Maznyi, O., & Kovbasa, O. (2024). Aspekty formuvannia ta rozvytku klasteriv v haluzi silskoho hospodarstva Ukrainy [Aspects of formation and development of clusters in Ukraine's agricultural sector]. Kyivskyi ekonomichnyi naukovyi zhurnal, no. 4, pp. 150–156. DOI: https://doi.org/10.32782/2786-765X/2024-4-21.
8. Medvid, V. Yu., & Pasichnyi, O. K. (2023). Klasterizatsiia ta polaryzatsiia maloho pidpryiemnytstva yak zaporuka pidvyshchennia yoho konkurentospromozhnosti v ekonomichnomu prostori terytorialnykh hromad [Clustering and polarization of small businesses as a basis for improving their competitiveness in the economic space of territorial communities]. Aktualni problemy ekonomiky, no. 12 (270), pp. 15–22. DOI: 10.32752/1993-6788-2023-1-270-15-22
9. Medvid, V. Yu., & Buzovska, I. Ye. (2019). Systemnyi pidkhid shchodo vyznachennia zmistovnykh skladnykiv konkurentnykh perevah ahrarnoho sektoru ekonomiky v umovakh hlobalizatsiinykh vyklykiv [A systematic approach to identifying the components of competitive advantages of the agricultural sector in the context of globalization challenges]. Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Seriia: Ekonomika i upravlinnia, vol. 30 (69), no. 3, pp. 45–53.
10. Oliinyk, O. V., & Sidelnikova, I. V. (2016). Osoblyvosti formuvannia i rozvytku klasternykh struktur v ahrarnomu sektori natsionalnoi ekonomiky [Peculiarities of cluster structures' formation and development in the agrarian sector of the national economy]. Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody, no. 16, pp. 54–65.
11. Pakhomova, A. O. (2019). Pravovi zasady rozvytku klasternykh formuvan v ahrarnii sferi [Legal foundations for the development of clusters in the agrarian sphere]. Pravova pozytsiia, no. 1 (22), pp. 37–43. DOI: https://doi.org/10.32836/2521-6473-2019-1-37-43.
12. Prohrama pidtrymky ekonomiky. Plan dlia realizatsii Ukraine Facility [Economic support program. Implementation plan for Ukraine Facility]. Available at: https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/.
13. Proiekt natsionalnoi prohramy klasternoho rozvytku do 2027 roku [Draft national cluster development program until 2027]. Available at: https://mautic.appau.org.ua/asset/166:proekt-nacprogrami-klasternogo-rozvitku-do-2025-v1pdf.
14. Ryneiska, L. S. (2016). Klastery u suchasnii hlobalnii ekonomitsi [Clusters in the modern global economy]. Efektyvna ekonomika, no. 5. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4971.
15. Sydorov, Ya. (2017). Derzhavna polityka rozvytku klasteriv yak skladova chastyna formuvannia innovatsiinoi modeli silskoho hospodarstva: ahrarno-pravovyi pohliad [State policy for cluster development as a component of the innovative model of agriculture: Agrarian-legal view]. Pidpryiemnytstvo, hospodarstvo i pravo, no. 2, pp. 115–120.
16. Sokoliuк, S. Yu. (2019). Klasterna paradyhma innovatsiinoho rozvytku ahrarnoho sektoru [Cluster paradigm of innovative development in the agricultural sector]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo, no. 24 (3), pp. 82–86.
17. Fedorchuk, O. M., Petrenko, V. S., & Karnaushenko, A. S. (2020). Ahropromyslovi klastery: problemy, perevahy ta perspektyvy [Agro-industrial clusters: problems, advantages, and prospects]. Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi, no. 4 (78). DOI: https://doi.org/10.32782/2520-2200/2020-4-9.

Стаття надійшла до редакції 07.01.2025 р.